

IV. FEJEZET.

A lélek egyháza, mint „ecclesia militans“.

Miután előszámláltuk azokat a belső akadályokat, melyek a vallásos élmény kialakulását meggátolhatják s elmondottuk, hogy a tekintély egyházában a non-conformitás és a hittételek tagadása okozzák a legtöbb aggodalmat, míg a *lélek egyházában* a lelki írástudatlansággal, ön-elégségességgel, nem-törődomséggel és türelmetlenséggel kell főként számolni, — hátra van még, hogy azokkal a külső ellenségekkel is foglalkozzunk, melyek a lelki vallásossággal szembenállanak s azokkal a módokkal, melyekkel ezt a háboruszkodást folytatni lehet.

Ez a cím: »ecclesia militans«, igen alkalmasnak tűnt fel mindig a félelemnélküli és küzdeni akaró kereszténység számára. Hooker szerint ezt jelenti az »ecclesia militans«: »A földi egyház háborúja a pokollal és a világgal«. Isten teljes fegyverzetét magunkra ölteni, besoroztatni Krisztus ügyéért engedelmes lelki katonának — évszázadokon át a missziói törekvéseknek, a hősiesség felkeltésének és a győzelem proféciájának alapvető gondolatai voltak. Nincs még egy ének, mely jobban fel tudná kelteni a lelkesült odaadás érzését a keresztény gyülekezetekben, mint ez:

„Onward Christian soldiers,
Marching as to war.“

(Előre, keresztény katonák, mintha háború várna.)

Egy erős hadsereg elgondolása, amint győzelem felé halad, feltüzeltő érzés, még akkor is, ha közben kissé ironikusan hangzik is egy békés és kényelmes gyülekezetet ilyen harcias felhívással illetni.

Am mi a célja ennek a harcbandulásnak? Miféle ellenség ellen hívják hadba a militans egyházat? Mikor a gyülekezet énekl:

„The Christian warrior, see him stand,
In the who'e armor of his God.“

(Nézd, hogy áll a keresztény harcos, Istenének teljes fegyverzetében.)

mi az a fegyverzet, amelyet visel? Ezekre a kérdésekre legkönnyebben ismét úgy kaphatunk feleletet, mint ahogy a belső gyengeségekre azaz, ha szembeállítjuk azt a hadjáratot, melyet a tekintély egyháza készít elő, azzal, amit a *lélek egyháza* tervel. Mindkettő tisztában van azzal, hogy a világlátság, az önzés, a tudatlanság, a kegyetlenség és a könnyelműség azok az ellenségek, melyek a keresztény életet fenyegetik. Abban is általános a vélekedés, hogy Krisztus evangéliuma erkölcsi újjászületésre hív, s a keresztény gyülekezetek mindenfelé végezni próbálják ezt a megváltó munkásságot. Erre a munkára, erre az önfeláldozásra nincs monopólium. Az egyház ama szentjei, kik ezt a feladatot vállalják, lehetnek papok vagy világiak egyformán. Lehetnek katolikusok, vagy protestánsok, egyház-hívők és eretnek, férfiak és asszonyok egyaránt. Damien atya a leprások között, Livingston Dávid a vadak között; Isten Barátai a XIV. században és az isteni Barátok (quakerek) a háború után — ezek és megszámlálhatatlan sorban a többi krisztusi lelkű munkás, bizonyosságot tesznek a keresztény eszmék és reménységek élet-erős volta mellett.

Am annyira vita nélkül elfogadott még soha sem volt az egyház eme kifelé is néző, átfogó és újjáteremtő küldetésének az értelmezése, mint ma. Minden országban, még ahol a kereszténységet csak névleg vették is be, ezt a hivatást nem csak az egyéni lelkek gyógyításának, hanem a társadalmi megváltás előmozdításának a mezején is nagy lelkesedéssel gyakorolják. Ez a társadalmi kereszténység kora. Különböző módon és különböző mértékben, de minden keresztény gyülekezet hivatva érzi magát a társadalmi rend keresztényiesítését megkísérelni. Az evangéliumot mindenütt elfogadják, mint nemcsak az élet, hanem az együtt-élés útját is. A társadalmi kérdés friss szele végigsöpört az egyházakon s tisztító ereje lerontotta azokat az akadályokat, melyek régen az imát a munkától s a lélek megváltását a világ megváltásától elválasztották.

Ha azonban korunk lelki életteljességének eme jeleitől a militans egyház történetéhez fordulunk, és számbavesszük azokat az eszméket, melyekért az hajdan hadbaszállt, — egészen más képet kapunk. Ha, ugyanis, úgy határozunk, hogy a tanítvánnyá levés első követelménye a dogmák elfogadása s a szer-

vezet előtt való meghódolás, akkor, természetesen, a főbűn az, ha valaki nem fogadja el a dogmákat s nem hódol meg a szervezet előtt. Épen, amint az egyház belső szervezetét kikezdi a hamis tan, az eretnekség és a szakadárság, (rossz indulatú bacillusok mintájára a vérben!) — úgy fenyegeti ugyanezt a szervezetet kívülről a rivális hittételek ragadós betegsége és a hitetlenség fertőzése. Atheizmus és agnoszticizmus, pogány hitformák és a hit modern helyettesei így az ellenségek legfontosabbjai, melyek ellen felvonul a militans egyház, mintha háborúba menne.

Harcjai tehát főként a keletről jött hitformák, vagy a nyugaton elhatalmasodott hitetlenség, régi babonák és új filozófiai rendszerek ellen irányulnak és úgy képzeli el a végső győzelmet, hogy theologiai és egyházi nagyjainak vezérkedése alatt az egész világ meghódíttatik a tekintély egyháza számára.

Ez hát a megtérő világ eszínénye; ez lelkesítette a missziói törekvéseket, a mártirokat századokon át, ez indította az egyházat olyan vállalatok megszervezésére, melyek mellett elhalványulnak a római imperializmus és Napoleon álmái. Ennek a meghódított világnak a látomása vezérelte a kereszt katonáit pusztaságok, ismeretlen világrészek minden megpróbáltatásain át és ezért választották a halált inkább, semmint ez eszme feladását. Mikor már minden nemzet és minden törzs elfogadta a Mestert és az Urat, akkor válik a militans egyház triumphans egyházzá és Ézsaiás próféciája, az evangéliumokban fölelevenítve, valósággá válik: »...diadalomra viszi az ítéletet és az ő nevében reménykednek majd a pogányok«. (Mt. XII. 20—21.)

Meg kell említenünk azonban, hogy a harcoló egyház eme előnyomulása sok helyt és sokszor megakadt, és hogy ellenségei még mindig nincsenek legyőzve. A hitetlenség és a közöny, ha nem is növekednek, de mindmáig megtartották régi állásukat, és a nagy keleti vallások eredménnyel hadakoznak a keresztény misszió ellen, a faj büszkeségét és a megfelelő elleneszméket tárva híveik elé ellenszerűl.

Az előhaladás megakadása azonban nem érinti súlyosan magának a vállalkozásnak a problémáját. Amit a támadó kereszténységnek legelőször kell megállapítania, az ellenségeinek természete és helyzete kell, hogy legyen. A keleti hitformák támadhatják az őrházakat, a modern tudomány elfoglalhatja az előre-tolt erődtételeket, de vajjon ezek a legfontosabbak-e a harcoló egyház hadállásaiban? Nem lehetséges-e, hogy az egyház épen

Krisztus iránti nagy lelkesedésében, eltért az úttól, melyen Krisztus misszióját kellett volna megvalósítania? Nincsenek-e a non-conformitas és a hittagadás erői mögött sokkal jobban megerősített állások, melyek feltétlenül elfoglalandók lennének? Vajjon, ha a Biblia, vagy az Egyház tekintélyével arra tudnók kényszeríteni a világot, hogy valamelyik hitforma dogma-rendszerét fogadja el, — tudná-e ez a conformitas biztosítani a világ részére Krisztus lelkét és annak bírását bennünk? Ha valami jó megfigyelő-képességgel megáldott, keleti férfiú, megvizsgálná azt a területet, ahol a kereszténység a legteljesebb dogmatikai meg egyezésben él, — fölfedezné-e ott a lélek gyümölcsseit a maguk éreft főkéletességükben? Vajjon, a keresztény dogmák elfogadása megtisztította-e a keresztény magaviselet forrásait? Vajjon a Krisztust valló nemzetek eltörölték-e a háborút és a gyűlölséget, megtisztították-e a családi életet, békét hoztak-e a nagy-ipar berkeibe és lelkivé tették-e a vallást? Nem járhat-e úgy a harcoló egyház, mint Róma, hogy meghódította az egész világot, közben azonban saját lelkét elveszítette? Amíg más egyházak ellen harcol, saját hívei nem mennek-e át olyan szervezetekbe, melyek többet foglalkoznak a modern élet igazi bajaival? Nem történhetik-e meg a militans egyházzal is, mint hajdan a kereszt-vitézekkel, hogy amíg messze idegenben vérüket ontották Jézus otthonáért, addig maga a Mester az ők elhagyott otthonaikban várt rájuk, hogy azokat szenteltesse és védedse meg?

Micsoda rendkívüli látványt nyújt a megfigyelőnek a dogmatikus és egyházas csatákban vitézkedő ecclesia militans napjainkban! Jézus vallásának sok ezer buzgó és tudós tagja harcol teljes erővel a papirend szentségéért, a szentségek fontosságáért, vitatja elkeseredetten Jézus születésének fizikai rendkívüliségét, állítja a Szentírás tévedhetetlenségét s hirdeti a feltámadott Krisztus szemmelátható második eljövételét, — míg közben a modern élet, a tudomány, a politika, az üzlet, a társadalmi élet, mindazok az érdeklődési körök, melyek az ember életének kilenc-tizedrészét teszik, mennek a maguk útján, anélkül, hogy a harcos egyház lármájára bár csak a fejüket is megfordítanak, vagy legfeljebb időleges és alkalmi érdekességnek számítva azt, hiszen ezek a theologiai vitatkozások úgy hangzanak füleikben, mint valami idegen, számukra érthetetlen nyelv szavai valami ismeretlen világrészről. A legtöbb modern ember meg van győződve, hogy az egyház theologiai kérdései egyáltalán semmi összeköttetésben sincsenek a ma munkás életének napjaival és

embereivel. Mennek hát a maguk útján s hagyják, hogy a keresztény vallást védelmezzék a betűimádók, az érzelműek és az álmodók. A militáns egyház pedig, vagy olyan állások ellen támad, melyeket nem tud elfoglalni, vagy olyanokat foglal el, melyeket nem volt érdemes támadni.

Ha már most a tekintély egyházának harcaitól, kissé meglankadott bizalommal, a lélek egyházának eszméihez fordulunk, úgy találjuk, hogy olyan ellenségek állanak azokkal szemben, melyek sokkal jobban elsáncolták magukat, mint az eretnekek, a szkeptikusok és a hitetlenek. Tehát nem arról győződünk meg, hogy ez egyháznak kevesebb harcra van kilátása, hanem, hogy harcok erejének új tárgyai akadtak. Azok az állások, melyeket a lélek egyházának támadnia kell, nem a theologiai tévedések és az idegen hitformák, hanem egy el-szellemietlenített és teljesen anyagiassá vált világ ellenszenvével vannak telítve, amely ellenszenv tömegközönye a theologiai érvekkel szemben olyanná teszi a régi harcmodort, mintha könnyű tűzérés próbálna várat ostromolni. Golyói vagy el sem érik a falakat, vagy hatástalanul pattannak vissza róluk. A lélek egyháza, harcra fegyverkezvén, figyelembe kell, hogy vegye: nem hamis isteneket kell detronizálni, nem pogány fajokat kell meghódítani, hanem a mai élet stratégiaiban legfontosabb pontjai, a kereszténység hamis felfogása és egy érzéki, alantas gondolkodású világ új pogánysága ellen kell küzdenie. Jó lenne, persze, ha minden világrész pogány népeit megtéríthetnők, de ennek a térítésnek idehaza kell kezdődnie, saját pogányaink megtérítésével. Amitől a modern világ kereszténységének leginkább kell félnie, az nem az ellenséges kritika, vagy a gúnyos filozófia magatartása, hanem a lelki látomások megszűnése, a rendszertelenül képzett akaraterő csapongása, a komoly gondolkodás hiánya, a tisztelatlenség terjedése, az intellektualizmus cinikussága és az érzéki kielégülések mindennél fontosabbá váló válása. Ezek a mi el-szellemietlenített civilizációnk ismertető jelei, melyek a kereszténység előhaladását lehetetlenné teszik, löszerral látják el annak ellenségeit s mentőökül szolgálnak a gyöngye lelki-katonaszökevények számára. Röviden, az egyház téves úton jár a múltban, mert azt hitte, győzhet azáltal, hogy meghódítja a mindennapokat, mikor pedig csak akkor győzhetett volna, ha meghódítás helyett, megszentelte volna azokat. Diktátorrá akart lenni, pedig feladata nem ez volt: Jézus is azért jött el, hogy ő szolgáljon másoknak. »A kereszténység leggonoszabb ellenségei — mondja Inge dr. az ő »Confessio fidei«-jének záró soraiban —

maguk a keresztények... Mikor a hagyományos orthodoxia kihívja a felvilágosult lelkiismeret erkölcsi méltatlankodását és igazságérzetünket lázongani készíti azáltal, hogy oly tudományos tévedések elfogadására kényszerít, melyek századokkal ezelőtt lehetetlenné tették már önmagukat, akkor van az egyház igazán veszedelemben, melyet a legkitűnőbbben képzett hadtestek sem tudnak elhárítani!» (Outspoken Essays. II. 1922. 58 old.)

Mikor azonban a lelki hagyományok veszik át a keresztény harc irányítását, új rendszer következik, melyet a filozófusok így neveznének: az értékek átértékelése. Az integritás fontosabbá válik, mint a conformitas; az igazság lelke lényegesebbé lesz az igazság formájánál. Nem az elméleti tudás és nem a tudomány, hanem az önzés és a durvaság, az előítélet és a szenvedély, az érzékiesség és a bűn tartják azokat az állásokat, melyeket a harcok egyháznak támadnia kell. A tekintély egyháza nem az igazi stratégiai pontokat támadta. Azt hitte, a harc a tudomány és a hit, az evolúció és a teremtés, a Biblia hitelessége, vagy a Biblia kritikája közt fog eldőlni; s felidézve e lehetetlen ellentéteket, felkínálta magát a leveretés számára. A lélek egyháza, viszont, támadásainak erejét az akarat gyöngesége, a vágy el-erkölcstelenedése ellen fordítja, mert ezek a modern élet főbbnei; a tagadások és az érvelések csak következményei, előre-tolt hadállásai ennek a főcsapattestnek. Más szavakkal, a lélek egyháza nem azért harcol, hogy a világot térdre kényszerítse Jézus uralmi rendszere előtt, hanem, hogy árhassa a világot Jézus szellemével. Amikor Pál apostol arra biztatja Jézus Krisztus jó katonáit, hogy öltsek magukra Isten teljes fegyverzetét, csak egyetlen egy támadó fegyvert ajánl. Védelmezzék magukat a hit pajzsával és az üdvösség sisakjával, de támadásaikat a lélek kardjával végezzék. A kereszténység mellett felhozható egyetlen cáfolhatatlan érv az, hogy a kereszténység nagy hatást gyakorol a jellemre. »Mindaz, ami Istentől született, legyőzi a világot.« (I. Ján. V. 4.) A lélek kardja nem gyilkolja le az ellenfelet, hanem lefegyverzi azt.

Ezeket az itt érintett ellentéteket úgy szemléltethetjük legjobban, ha valamelyik társadalmi szervezet felé fordulunk vizsgálódásunkkal s megnézzük, milyen harcformát ajánl a harcoló egyház a társadalmi biztonság ellenségei ellen. A család intézménye, például, manapság sok támadás tüzeiben áll s a keresztény egyháznak el kell ismernie, hogy eszményeit figyelembe sem veszik, előírásait kigúnyolják gyakran. A tekintély egyháza

azonban úgy kezeli ezt a nagyon is kényes kérdést, mint valami kormányzati problémát. Szabályokat állít fel a kötelekek meglazulása ellen; megtiltja az elválást, vagy megengedi azt, de csak egyetlen egy ok fennforgása esetén; tanítja a házasság szentségét és felbonthatatlanságát; együtt működik az állammal, hogy tisztességes magaviseletben tartsák a házasságokat; végigkutatja az evangéliumok erre vonatkozó tanításait s összehasonlíja azokat az intézkedéseket, melyek látszólag különböznek egymástól. Mindezeknek a próbálkozásoknak hasznát láthatja a család. Persze, hogy sokkal jobb, ha rábeszélhetjük a feleket, hogy a házasság megkötése előtt vessenek számot önmagukkal és egymással, teljes komolysággal, semmint, hogy később kelljen szenvedniök a közös megegyezés következményeit viselven. Persze, hogy jobb hat hónap próbaidőt írni elő az elváltak részére új házasságuk megkötése előtt, mint csak hármát, vagy éppen egyet. Ahol az állam elmulasztja polgárai könnyelmű vágyainak határt szabni, ott a keresztény egyház joggal lép közbe, hogy saját törvényeivel biztosítsa a rendet és a tisztességet. — Mégis, a napilapok tanúsága szerint, ezek a próbálkozások vajmi kevés eredménnyel jártak és járnak. A válások statisztikája mind ijesztőbbé válik s a család szemünk előtt válik egyre erőtelenebbé és lazábbá.

Valószínű tehát, hogy a kormányzati szabályokkal közbeavatkozó militáns egyház, bár törekvései feltétlenül megokoltak, nem a hadászatilag legfontosabb ponton támadta az ellenséget. A családot alkotó felekre nézve hozhatók ugyan kormány és egyház részről egyaránt szigorú törvények, de a baj oka mélyebben székel. Abban az érzékiességben, mely összecseréli a szabadságot a szabadossággal és abban az önzésben, mely nem ismer sem szabályt, sem határt. »Mert a szívből származnak a gonosz gondolatok, gyilkosságok, házasságtörések, paráznaságok... — mondja Jézus. — Ezek fertőztetik meg az embert«. (Mt. XV. 19—20). Semmiféle külsőleges törvényhozás sem szünteti meg ezeket, melyek pedig »megfertőztetik az embert«, amíg a szív tisztábbá nem tétetik.

Ennél a pontnál kezdődik a *lélek egyházának* harcosszerepe. Szabályok és megszorítások is kellene az sem baj, ha a házasság intézményét az egyházi intézmény erősíti meg. Amióttől azonban az egyháznak leginkább kell félnie, az az, hogy tagjai úgy tekintenek majd a család intézményére, mint amelyet az egyház talált ki és tart fenn s arra a gondolatra jönnek,

hogy családot alapítani annyi, mint valami szerződést kötni, melyet az Egyház, vagy az állam törvényei alapján lehet megtartani, vagy felbontani. Úgy fogni föl a házasságot, mint amely főképen valami törvényes formáság, annyi, mint úgy gondolni rá, mint valami előírászerű és feltételes, ennél fogva pedig csak időleges és átmeneti társulásra. A külső szabályozásra való örökös hivatkozás pedig éppen azt a vágyat kelti fel, amelyet első sorban kíván a család megakadályozni, a törvény megtörésének a vágyát.

Ezek után természetes, hogy a *lélek egyháza* nem kíván vitába szállni a tekintély egyháza által előírt szabályokkal, de ugyanakkor tovább megy és az ellenség tartalmait támadja meg. Azokat a szenvedélyeket és bűnöket, melyek családi háborúságokat idéznek elő, azokat a társadalmi ambíciókat és korlátlan gyönyör-vágyakat, a gyermek-nem-vállalást és a tétova életmódot, melyek a kötelekek meglazulásához vezetnek. S ez a támadás a hűség, az egyszerűség és az önuralom kibontott lobogóival indul. Mert a *lélek egyháza* számára a házasság nem valami törvényes formáság, hanem a szeretet által fenntartott egyesülés. A házasság bizonytalanságát nemcsak a felbontás könnyűsége okozza, hanem az abba való belépés könnyűsége is, mert elképesztő, hogy mily gondtalanul és meggondolatlanul lépnek az emberek életüknek ebbe a legfontosabb eseményébe. A *lélek egyháza* bölcs nevelést ajánl, már a gyermekkorban, a fizikai élet mineműségét illetően, ajánlja, hogy az otthon legyen példája a lelki életre való törekvésnek, hogy a kereskedelmi szellem törültesse el és az ideális elképzelés állíttassék vissza a házasság kötésénél. A házasság — tanítja a *lélek egyháza* — lényegében véve nem valami törvényes szerződés, hanem lelki vállalkozás; nem valami feltételes megegyezés, hanem közös fogadalom; állandósága nem törvénykezés, hanem nekiszentelődés által biztosítható. Boldogsága akkor érhető el, ha először jóságát akarjuk megvalósítani. A boldogságot a jóság elé helyezni annyi, mint mind a kettőt elveszíteni. Mikor házasságot kötünk, ne az legyen a gondunk, vajjon megtudunk-e majd szabadulni béklyóiból. A házasság egyesülés, nem a szeszély és az érzékek kielégítése végett, hanem az akarat nevelésére a szeretet iskolájában. Ilyen Jézusnak is a tanítása, ki mind máig hívja követőit, hogy lépjenek be abba a tágabb társaságba, melyet a tekintély egyházának szabályai részre bonthatnak ugyan, de amely a *lélek egyházának* alapvetőbb egyesülésében töretlen egész.

Ha már most a társadalmi élet eme szűkebb köréből kitépünk és tovább haladunk azok felé a problémák felé, melyek a keresztény egyházat szembeállítják a mai társadalmi renddel, a harcmodoroknak ugyanilyen ellentétességét fedezhetjük fel, mint fentebb. Amit manapság »társadalmi szolgálat«-nak (»social service«). A belmisszió egy faja. A ford.) szoktak nevezni, a militans egyház egyik legfontosabb munkájává vált. A lelki élet ama árama, melyet Jézus tanításai hoztak a világba, új philanthropia hajóját hordozza magán. Az őskeresztények »caritas«-a olyan bensőséges és személyes odaadással volt teljes, melyet a római világ »prodigalitas«-a nem ismert. A felebaráti szeretet elengedhetetlen következményévé lett az Isten iránt való szeretetnek. »Erről ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, — mondta Jézus — ha egymást szeretni fogjátok«. (Ján. XIII. 35.)

Lényegbevágó különbség van azonban a tekintély egyháza által hitelesített philanthropia céljai és útjai, meg azok között, melyek a *lélek egyháza* áldozatos meggondolását munkára szőlítják. Az egyházi és felekezeti kezelésben folyó »társadalmi szolgálat« megelégedett, mint az őskeresztény egyház is, a részvét sugallta segítséssel. A keresztény philanthropia gyógyította a betegeket, táplálta az éhezőket, védelmezte a gyermekeket, ott-hon nyújtott az otthonatlanoknak, felemelte az elesetteket. Az emberi részvét eme különböző megjelenési formái magukon viselték a Mester szavait, melyeket a tanítványság próbájaként hangoztatott: »Éheztem és ennem adtatok, szomjúhoztam és innom adtatok; jövevény voltam és befogadtatok engem; mezíten voltam és felruháztatok; beteg voltam és meglátogattatok; fogoly voltam és eljöttetek hozzám... amennyiben megcselekedtetek eggyel az én legkisebb atyámfiai közül, én velem cselekedtetek meg«. (Mt. XXV. 35—36. és 40.)

Am, amint a tekintély elve mindinkább uralkodóvá lett az egyházban, elkerülhetetlen volt, hogy a részvét eme munkájába is lassanként a leereszkedés és az önelégültség elemei vegyüljenek. Az egyháznak egyformán fontos volt, hogy örökségét tovább adja és adományait átruházza. Irgalmasságának cselekedetei sokszor jó befektetéssé váltak a hit terén, részvéte pedig néha a gyámkodás ruháját öltötte magára. A rászorulóknak segélyben részesültek, de nem azért, hogy helyzetükön változtathassanak vele, hanem, hogy elviselhetőbb legyen az a sors, amelyet Istennek tetszett rájuk mérni. A jótékonyosság a jótékonykodó

javára íratott. A philanthropiában így megnyilvánult intézményesség a vallásos intézmény gesztusává lett és a jótékonyosság a jóttevő egyház leereszkedésévé silányult. »Mikor pedig negyven nap és negyven éjjel böjtölt vala... — alkalmazták Jézus esetét az illetéknépen jótékonykodókra, ironikusan — ...imé, angyalok jövének hozzá és szolgálnak vala néki«. (Mt. IV. 2. és 11.). A keresztény egyház társadalmi szolgálata, tehát, így a részvét szobrává válik inkább, semmint bölcs vállalkozássá. A keresztények őszinte részvéttel nyúlhatnak le a szenvedőkhöz, hogy felemeljék őket, közben azonban elvárják, hogy jutalmat nyerjenek eme munkájukért vagy embertársaik elismerésében, vagy egy tökéletes boldogságban a túlvilágon. Ilyenformán olyanná válik a keresztény egyház, mint valami bank, melyben a felhalmozott erény betétjei biztos kezelésben részesülnek és amely időről-időre kölcsön ad belőle másoknak is, aminthogy a jótékonykodó kapitálista is ad jövedelme feleslegéből, de anélkül, hogy maga a tőke fogyalkozást szenvedne közben.

Ha a tekintély egyházának eme céljaitól és módszereitől, — hol a harc hódítást, a philanthropia propagandát jelent, — a *lélek egyháza* programjához fordulunk, úgy találjuk, hogy az ellentétek harcmezeje ugyanaz, de a csataterv sokkal igényesebb. A lelki hagyományok legfontosabb része az az elv, mely Jézus tanításaiban mindenütt felfedezhető, mely szerint az emberi lélek fölbecsülhetetlen érték. Bármennyire züllött, bűnös, elhagyatott legyen is az emberi élet, mélyen bent magában hordozza az ön-felfedezés és az újjászületés lehetőségeit. A *lélek egyháza* erre felé irányítja támadását s az újjászületés és megújulás lehetőségét erősíti harcaiban. Így a *lélek egyházának* nem a részvét gesztusa, hanem a hit ténye az első lépése támadó hadjárata megindításakor. Nem az a kötelesség-érzet indítja harcba, hogy segítenie kellene a segítségre-szorulóknak, hanem az a hit, hogy a segítségre-szorulók igenis tudnak segíteni önmagukon, ha mi a lehetőséget megadjuk hozzá. »A szegényekért nem sokat tehetünk — mondotta volt Jane Addams — de a szegényekkel annál többet«.

Ilyen volt Jézus módszere is. Ő volt a legkövetkezetesebb individualista. Mindig az egyedül maradt lelkeket kereste és az egyhez szólott, a magános bűnöshöz. Akkor is hitt az emberekben, mikor azok már rég megszűntek hinni önmagukban és beléjük helyezett bizalmával fölkeltette önbizalmukat. Együtt van a publikánusokkal és a bűnösökkel, de nem, hogy gyámkodják

föltöttük, hanem, hogy visszaadja önbecsülésüket. Életek, melyek javíthatatlanul gyengéknek tűntek fel önmaguk előtt is, megtalálták erejüket. Érintésére kételkedő Tamásból hívő lett, ingadozó Péterből pedig szikla. »Valakik pedig befogadák őt, hatalmat ada azoknak, hogy Isten fiaivá legyenek«. (Ján. 1. 12.) Más szavakkal, a lélek egyháza philanthropiája nem csillapíthatni, hanem megjavítani akar; nemcsak az érzékeny szívet, hanem a fontolgató észet is csatasorba állítja. Nem az adakozót kötelezi, hogy jót tegyen, hanem az elfogadót neveli arra, hogy jó legyen. Nem leereszkedéssel, hanem együttműködéssel munkálkodik. Nem az egyházat kívánja szolgálni, hanem az embert.

A hangsúlynak ugyanazon áttevéséről van itt szó, mint ami a nevelésben történt meg. Sok századon át az ifjak nevelése az öregek leereszkedő kegyessége volt. A hagyományok útján birtokukba jutott egy bizonyos tudomány-mennyiség, melyet ők tovább adtak az ifjaknak. A tanító építő-mesterként működött, előre megrajzolt tervek alapján s a tanuló csak a faragatlan anyag volt, melyet a nevelés épületébe be kellett illeszteni lassanként. Mikor valakit végre belekényszerítettek a tervrajzba, illetve az épületbe, akkor volt nevelése befejezett. Ez a tervrajz, persze, változott az egyes fajok ízlése szerint. A kínai nevelés különbözött az európaiktól. De az alapelv mindenütt megmaradt: egy kivételes tekintéllyel felruházott osztály a maga vitán felülálló tervrajzába beleillesztette az engedelmis ifjuság hajlítható lelkét. A nevelés gyámkodássá lett.

A modern nevelés alapelvei egészen mások. Nem a tanítóból, hanem a tanulóbból indul ki. Nem egy bizonyos tudomány-mennyiség átruházása képezi főgondját, hanem az ifjuság korlátlan lehetőségeinek felismerése és az önfelfedezésre való készítés. A modern educatio feladata, nevének megfelelően (e-ducere, kivezetni, kivonni) az, hogy az öntudatlan ifjú lélekből kifejlessze az ön-irányítás, ön-képzés és ön-fegyelmezés szunnyadó tehetéseit. Mindaz, ami a rejtett én-t így felszínre hozza, egészséges nevelésnek nevezhető, bármennyire különbözzék is a nevelés hagyományos formáitól. A tanítónak az a feladata, hogy felfedezze, mi lakik a gyermekben s azt kifejeződésre segítse. A nevelés így megszűnik leereszkedésnek lenni s együttműködéssé válik. A tanító nem valami intézmény ügynöke, hanem élet ébresztője.

Ugyanezt az ellentétet fedezzük fel, ha a leereszkedő philanthropiát szembeállítjuk az együttműködésre törekvő philanthropiával. A lélek egyháza nem arra törekszik, hogy valami

privilegiumot ruházzon át, vagy hogy adományokat oszlogasson, hanem, hogy felfedezze az egyes emberi életek még fel-nem-tárt tehetéseit s az önkifejlés felé segítse azokat. A keresztény philanthropia, ilyen elképzelés szerint, a lesújtottak és a bűnösök személyiségének megalósítását, reménységeinek ujjaélesztését és erejének megújítását akarja elérni. Nem bízik az intézményesség módszereiben; elkülönített osztályait társadalmassítja, az általánosan hivatalos bánásmódot emberibbé teszi, megemlékezvén a zsoltáriró hálaadásáról: »Árváknak atyja, özvegyeknek bírása az Isten az ő szentséges hajlékában.« (LXVIII. Zsolt. 6.) »Az intézetben nevelt fiú — mondja Jacob Riis — a legrosszabb inas. Megmentik attól, hogy csavargóvá legyen, de automatát faragnak belőle.« Hinni az olyan életekben, melyek már saját magukban sem bíznak; utat találni a világosság felé azok számára, akik sötétségben élnek; a halál árnyékában ülők részére a nap fényét ragyogtatni fel; elfeledni az egyház érdekeit s csak a lélek szolgálásával törődni; az elcsüggedt szívből új hitet és a levert lélekbe új bátorságot vinni — ez az az út, melyen Jézus maga is járt, mikor a bűnösnek azt felelte: »A te hited megtartott téged, menj el békességben.«

Szükségtelen itt megjegyezni, hogy ennek az építő-szolgáltatnak a végzése nem monopolium, melyet egy egyház, vagy egy hitforma kisajátíthatna magának. Minden igaz keresztény végezheti és kell is, hogy végezze ezt a megváltó munkásságot. Az egyház, természeténél fogva, a testületi philanthropiát képviseli. Az Új-testamentum egyik legszebb helye az a néhány sor, mely minden célszerűség nélküli kiegészítése az evangéliumok tanításainak s melyben Pál apostol emlékezik eképpen: »Mindenestől megmufattam néktek, hogy ily módon munkálkodva kell az erőtlenekekről gondot viselni, és megemlékezni az Úr Jézus szavairól, mert ő mondá: Jobb adni, mint venni.« (Csel. XX. 35.)

Figyelembe kell vennünk azonban, hogy amint a társadalmi szolgálat így újraépítővé válik, a tekintély egyháza nem marad továbbra is a jótékonyság egyedüli letéteményesének, hanem el kell ismernie a lélek gyümölcseit oly életekben is, melyeket régen nem volt hajlandó magának vallani. Annak a philanthropiának, mely a keresztény hagyományok alapján áll, nagy részét non-conformisták és eretnekek végezték. A rabszolgaság elleni első mozgalmat nem a szervezett egyház, hanem a Barátok Társasága (kvékerek) indította. Az angol börtönök borzalmaival nem az állam-vallás egyháza, hanem a »dissenter« Howard Já-

nos (unitárius volt. A ford.) és a kvéker Fry Erzsébet tárta a világ elé. Wilberforce Vilmos fáradhatatlan keresztes hadjáratát a gyarmatok rabszolgáinak a felszabadítása érdekében a Clapham szekta gyámoltotta, míg a Lordok Házában egy királyi herceg és a Canterbury-i érsek ellenezték azt. Igaz, hogy ez utóbbi nemsokára nyilvánosan beismerte e tévedését. Amerika filantropiájának a történetében, kétségtelenül a legragyogóbb név a Howe G. Sámuelé, a híres radikális prédikátor, Parker Tivadar (unitárius lelkész. A ford.) legjobb barátjaé, kit a modern lovagok Sir Galahadjának neveztek s aki ugyanazt a személyes bátorságot, melyet a görögök mellett a törökök elleni harcokban megmutatott, később egy még reménytelenebbnek látszó feladat, a vakok és gyengeelműek nevelésének a szolgálatába állította. A szegény-gondozás első tudományos alapvetője Amerikában Tuckerman Joseph, egyszerű bostoni lelképásztor (unitárius. A ford.) volt, ő osztotta be terület-szerinti látogatási körzetekre a várost s adta meg a részleteket »The Elevation of the Poor« (a szegények fölemelése) című korszakalkotó munkájában. Őt követik a későbbi jótékonyági egyletek is. Az első átfogó mozgalmat az örültek emberibb kezelése érdekében Amerikában Dorothea Dix indította, ki Channing (a legnagyobb amerikai unitárius. A ford.) legközvetlenebb háznépéhez tartozott. A hit és szeretet eme bátor bizonyágtévői közül egyiket sem fogadta volna be koruk orthodoxiája a keresztény egyházba, mert ők viszont nem írták volna alá a belépésnél elengedhetetlenül szükséges hitvallásokat. Krisztológiájuk hiányos volt, maguk eretnekekkel éltek együtt; odaadásuk és bölcsességük nem volt elégséges a tekintély egyházába való lépéshez; de ők megnyugodtak Jézus mondasában: »Amennyiben megcselekedtéték eggyel az én legkisebb atyámfiai közül, én velem cselekedtéték meg«. (Mt. XXV. 40).

Hasonló ellentétre bukkanunk, ha a harcoló egyház magatartását tanulmányozzuk az ipari világ problémáival szemben. Minden komoly szemlélő előtt nyilvánvaló, hogy az üzleti élet a maga szabad versenyével, sztrájkjaival, munkanélküliséggel és profit-éhségével valósággal gúnyképe annak a társadalmi rendnek, melyért minden keresztény naponta vágyakozva imádkozik: »Jöjjön el a Te országod, legyen meg a Te akaratod, mint a mennyben, úgy a földön is«. »Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön« (Mt. VI. 19.) mondotta volt Jézus, s pedig mi más hajszolja mind örültebb rohanásba ezt a világot manapság? Az Embernek fia, mondotta ismét Jézus, olyan mint az az

ember, aki munkát adott mindenkinek, kinek-kinek a hozzáillőt. Ám a modern világban ezerek bolyonganak céltalanul, mert nem kapnak munkát és ezerek, akik kapnának, de nem azt, ami hozzájuk illik. A khaosznak és nyomorúságnak ebbe a világába igenis be kell lépnie a harcoló egyháznak a maga félelem nélküli és messzire tekintő haditervével. Az ipar megváltását meg sem is kísérelni, s megelégedni vasárnapi vigasztalásokkal, amint az ipar-mágnások kívánják az egyháztól, annyi, mint elszakadni a való élettől, egy letűnt kor nyelvén beszélni s meg sem is érinteni Isten országának azt az eszméjét, melynek megvalósítása pedig a kereszténység főfeladata.

De milyen legyen az iránya és a haditerve a militáns egyháznak a modern ipari problémákkal szemben? A tekintély egyháza gyakran próbálkozott a mindennapi életnek a szervezett vallásosság uralma alá való hajtásával. Ilyen volt Szent Ágoston hatalmas tervezete is »Isten városá«-ban. Két formája volt a társadalmi életnek, tanítása szerint: a világi (civitas terrena) és az égi (civitas coelestis); az állam és az egyház; Róma és az Új Jeruzsálem. Isten városának szüksége van a földi város intézményes segítségére, de ez utóbbinak később bele kell olvadnia az előbbibe s Isten városa lesz az uralkodó. Hasonló tervet dolgozott ki a középkorban Hildebrand, a későbbi pápa. Az egyháznak kell előírnia a világi élet törvényeit is. Az államnak *Respublica Christiana*-vá kell lennie, melyben a népet megvédi és a papágot privilégiumokkal látják el: »Az, aki lelki (egyházi) ember, ítél mindenk felett. Őt magát azonban ember meg nem ítéli.« Az egyház kormányozza a világot. A »*Civitas Dei*« magába olvasztja a *civitas terrena*-t.«

A modern egyház még legnagyobb perceiben sem igényeli magának azt a jogot, hogy törvényeket adjon a világnak. A modern *civitas dei* kevésbbé deszpotikus; a keresztény köztársaság demokratikusabb. Mégis, a tekintély egyháza ma is hajlamos arra, hogy elhatározóan avatkozzék bele a közélet kereteinek magalkotásába s gyakran mutat elhamarkodott és fejfel a fálnak rohanó tendenciákat. Akik »keresztény közgazdaságtan«-okat és »keresztény szociológiá«-kat állítanak fel, megfélemlenek arról a nyilvánvaló tényről, hogy a ma közgazdaságtana és szociológiája olyan összetett és bonyolult problémákkal foglalkoznak, melyeket az első keresztény század meg sem értett volna. Bejelenteni, hogy a keresztény vallás előírja a kapitalizmus eltörlését annyi, mint belerántani a keresztény egyházat egy olyan kalandba,

melyről a hozzáértők joggal jegyezhetik meg, hogy az nem illik a kereszténységhez, mert semmi köze hozzá. A vallás ép úgy nem változtathatja meg a gazdasági törvényeket, mint ahogyan nem változtathatja meg a nehézkedési erő törvényeit. A gazdasági törvényeket azonban a gyakorlatban legyőzheti a vallás, aminthogy, valahányszor sétálni megyünk, mindannyiszor többszörösen is legyőzzük a nehézkedési erőit. Röviden, az egyház missziója az ipari életben nem a kormányzás, hanem az ihletés terén kell, hogy megnyilvánuljon. Nem új tudományt, hanem új magatartást (attitűd) kell teremtenie.

Itt lép közbe a *lélek egyháza* a maga militans programjával. Az ipari életnek nem a gazdasági, hanem az erkölcsi részével foglalkozik. Az üzleti életnek nem a formájával, hanem az eszményeivel. Ha az ipar ügyeit rablók és szerencselovagok irányítják, a gazdasági élet szerkezetének semmiféle változása sem fog állandóságot és békét teremteni. A kapitalizmus eltörlése és a közösség által való birtoklás, bármennyire népszerű is ma a földosztás gondolata, nem hozná meg a várt eredményt, ha továbbra is önzés és a felelősség hiánya maradnának az irányadó motívumok. Szovjet-Oroszország közgazdasági helyzete nem sok jóval kecsegteti az utánpótlókat. Amint Tacitus mondatja egy britt főemberrel a rómaiakról: »Aufferre trucidare rapere falsis nominibus imperium, atque ubi solitudinem faciunt, pacem appellant«. (Agricola. Cap. 30.) »A rablást, gyilkolást és fosztogatást hamisan (tévesen) nevezik ők kormányzásnak; és ahol pusztasággá tették a világot, azt mondják, békét csináltak.«

A *lélek egyháza* az ipari problémákat másik oldalukról közelíti meg. Elfogadhatja és hasznosíthatja a tekintély egyházának különböző terveit és programjait, amint a modern világ bonyolult gépezetének is hasznát veszi, de főérdeklődése a gépezetben levő ember felé irányul, a rosszul táplált testek és a gyakorlatlan akaratok felé, melyeket elkapott és sodor magával a lendítő kerék; valamint az alkalmazók és gyárvezetők kapzsisága és ostobasága felé is. Isten országa az üzleti világban, mint egyebütt is, nem külső növekedés, hanem lelki forradalom, melyet nem a tökéletesebb gépek, hanem a tökéletesebb emberek fognak megvalósítani. A testvéries és együttműködő élet minden próbálkozása, a felelősségre való nevelés minden igyekezete, egymás kölcsönös segítségének és az üzleti hűségnek minden példája nemcsak ahhoz járul hozzá, hogy a közgazdaságot morális tudománnyá tegye, hanem egyúttal a *lélek egyházának* is megannyi diadala.

Háttra van még, végül, hogy foglalkozunk azzal a szélesebb horizontú étellel, a nemzeti és nemzetközi étellel, mely annyit szenvedett utóbbi időben a hadseregek pusztító militánskodásától s melynek szintén szüksége van a keresztény egyház harcaira. A még ma is fel-felbukkanó ellenségeskedések és faji gyűlölködések ellenére is, melyek újból és újból fenyegetik a világ békéjét, mind világosabbá válik, hogy egy nemzet megmaradása és biztonsága nem valami külön és elhatárolható valami, hanem a többi nemzet létevel sok szempontból összefüggő s ezért együttműködést kívánó probléma; és hogy a modern világ sok szállal egymásba fűzött egész, melyben, ha az egyik tag szenved, a többi is szenvedni fog, ha pedig egyik erős, a többit is erősíteni fogja. A nemzeti elkülönülést hirdetni annyi, mint bevallani nemzeti tudatlanságunkat. A termelés és szétosztás hatalmas, bár néma, menete, a nemzeteként való elkülönülést nemcsak politikai baklövessé, hanem intellektuális öncsalássá is teszi. A keresztény egyház tehát hivatva van újra hirdetni Isten-országa alapvető doktrínáját; vagy, hogy modern nyelven beszéljünk, a szociális szolidaritást, a közös felelősséget és a nemzetközi igazságosságot.

A militans egyház örömmel ragadta meg ezt az új és talán utolsó alkalmat, hogy a modern világban ingadozóvá lett vezetőszeretét újolag megerősítse, s különböző szervezetei révén háborút indított a háború ellen; szerveket létesített, hogy a nemzetközi megértés az egyházakon át előmozdíttassék. Az utolsó tíz év gyilkos háborúi és áskálódó diplomáciájának khaoszából újra kiemelkedni látszott a *Respublica Christiana*, melyben a háború csak, mint a barbár mult visszataszító megtévelyedésének emléke szerepel s ahol a nemzetközi gyűlölködés és frigykedés helyét a testvéries igazságosztás foglalja el. A »Fellowship of Reconciliation«, (A megbékülés társasága), a »Women's International League for Peace and Freedom« (Nemzetközi nőszövetség a béke és a szabadság előmozdítására), a »No-More War Movement« (Soha többé háborút! mozgalom), a »Student's Christian Federation« (Keresztény Diákszövetség), zászlóikra írták a háború megakadályozását s tagjaikkal kötelezvényt íratnak alá, hogy háború esetén nem fognak fegyvert a kezükbe.

Ez ellen a tudatos és bátor megmozdulás ellen nem lehet kifogásokat hozni fel. Ezek a protestánsok nem puhányok, nem a harctól félnek, hanem kifejezdi annak a meggyőződésnek, mely az utóbbi évek minden normális emberében megérlelődött, hogy

a háború öngyilkos és kegyetlen vállalkozás s hogy a mi civilizációnkban nem szabad annak újra előfordulnia. Minél több tapasztalata volt valakinek a világháború véres és szennyes szenvedéseiben, annál visszaszítóbbnak kell, hogy feltűnjék egy újnak még a gondolata is. Nem valami békebarát, hanem egy angol tábornok mondotta ezeket a szavakat H. Wardénak, mikor a fronton végigvezette: »A háború örült butaság; örült butaság! semmi más! Új vallásra van szükségünk — a régi, úgy látszik, nem tud tőle megmenteni.« (Trevelyan: »Life of Mrs. Humphsrey Ward.« 1923. 273 old.)

A lélek egyháza sem emel kifogást ezek ellen a részben morális, részben törvényhozási alapon folytatott háború-ellenes mozgalmak ellen. Bár ezeknek is megvannak a maguk nehézségei; előbb-utóbb súlyos összeütközésbe kerül a lelkekben Krisztus és a haza, a pacifizmus és a hazaszeretet. Ám nem ezek a szervezetek és határozmányok azok, melyekkel a lélek egyháza foglalkozni akar militáns vállalkozásában. Problémája sokkal mélyebb gyökéretű. A nagyravágyásnak és szenvedélynek azokat a belső erőit kívánja támadni, melyek az emberi történelem folyamán rendszeren legyvert adtak a kezekbe. A nemzetek közötti háború, végeredményében, nem az ok, hanem a következmény; nem a civilizáció átka, hanem szerzett kórság; és míg a háború eltüntetésének és megakadályozásának teljes erővel kell is, hogy neki feküdjék az emberiség, a baj orvoslását akkor kísérhetjük meg sikerrel, ha a fertőzés gócpontjaiig hatolunk el, azokig a motívumokig és szenvedélyekig, melyek megmérgezik az emberi életet. »A háborút csak okozó mélypontjainak tudományos vizsgálása útján tüntethetjük el a földről, mint ahogyan a járványos betegségekkel tesszük.« (J. B. S. Haldane, az Atlantic Monthly 1925. januári számában.) Háborút hirdetni a háború ellen oda viheti a keresztény egyházat, hogy fejjel rohan a falnak, az ellenség legerősebb állásait támadván meg, míg a kevésbé védhető, de az egész front alapját képező pontokat elhanyagolja. Mint a Balaklava-i rohamnál. Az ilyen hadvezetés lehet pompázatos, de nem igazi háborúviselés. A keresztény militánskodásnak nemcsak a hősiesség, hanem az eredményesség is főkélléke kell, hogy legyen. Semmiféle »háború a háború ellen« nem tudja eltüntetni a harcot, amíg az emberek akarnak harcolni. Az önvédelem és a támadni vágyás ősi ösztönei, átöröklöve számtalan harcos nemzedéktől, ha csak ki nem frtjuk, vagy ki nem nőjük, mindig át fognak törni a törvények,

szerződések és fogadalmak korlátain s az országokat új kalandok véres harcaiba rántják. A keresztény egyház minden tiltakozása csak szó-pernyévé válik, melyet valami tömeg-izgalom, vagy nemzeti felháborodás úgy seper el majd, mint az őszi sárgult leveleket az októberi vihar. A politikusok és a katonák ma is készítetik mozgósítási és felvonulási terveiket, mitse törődve az egyházi szervezetek tiltakozásával. És míg a militáns kereszténység megelégszik a szónoklással, a kormányok háborúra készülődnek, mintha Krisztus egyháza a világon sem volna.

Ha azonban a keresztény egyház viszonya a napi politikához megszűnik intézménynek intézményhez való viszonya lenni s ahelyett lelki mozgalommá válik, mely az emberek szíveiben munkál, akkor vállalkozása a nemzetközi állapotok megjavítására áthatóbb, reményikeltőbb és állandóbb lesz. Nemcsak azzal fog törődni, hogy fogadalmakat vesz be a jövőre nézve, hanem már most munkába kezd, hogy megváltoztassa az emberi lelkeket; a nemzetközi megértést és együttműködést már most megvalósítani igyekszik; hozzájárul a nemzetközi forgalom felélénkítéséhez, a lefegyverzéshez és a döntőbírósi eljárások eredményessé tételéhez; pártolja a nemzetközi fórumokat, legyen az a Népszövetség, vagy csak a nemzetközi ítélőbíróság. A lélek egyháza így hozzájárulhat minden erejével a polgárok neveléséhez a nemzetközi megértés szellemében. Vállalkozása sokkal eredményesebbé lehet, mint ezt első pillanatra hinni lehetne. Ezt a harcot nem lehet rohammal oldani meg. A háború eltüntetését nem lehet határozmányokkal elérni. Ha egy tizede azoknak a kiadásoknak, melyeket a diplomácia bölcsessége, a tudomány és a technika a háború előkészítésére — hajókra, fegyverekre, pusztító bombákra és mérges gázokra — fordít, a nemzetközi megértés és nagylelkűség útján a béke előmozdítására fordítatnák, hogy világszervezetek és kölcsönös igazságos megegyezések jöhessenek létre, a »háború a háború ellen« rövid és elhárító hadjáratná válnék. Ami hiányzik, az nem a nemzetek tehetsége, hanem »a nemzetek vágyódása«, amint a próféta nevezte azt; nem az alkalom, hanem az akarat. Az angyalok éneke, mely Jézus születését bejelentette, békét ígért a világnak, de csak a jóakarató emberek által, csak, ha a világot újrászervezzük az együttműködés jegyében, ha olyan nemzetek szövetségét hozunk létre, melynek ereje és hatalma van megakadályozni a háborút, ha megértéssel és bölcsességgel közeledünk a reményüket vesztett nemzetek felé, ha föl hagyunk a kihívó és

parancsolni vágyó politikával — s ha ezzel egyidejűleg megtisztítjuk a szíveket az előítéletek és a gyűlölködés mérgeitől, csak akkor nyerheti meg harcát a *lélek egyháza* a nemzetközi béke helyreállításának mezején.

Jézus egyik legszebb ígérete az, mely biztosítja a békeségre igyekezőket, hogy ők lesznek az Isten gyermekei, kik átveszik az ő tisztét e világban. Ám fontos tudnunk, hogy kikhez intézte Jézus ezt a biztatást. Nem a békéről *beszélőkhöz*, sem pedig azokhoz, akik csupán csak szeretik a békességet, hanem azokhoz, akik *igyekeznek* a békességre. (Az angol fordítás »peace-makers«-eket, béke-csinálókat említ Máté evang. V. 9-ben. A ford.) Azokhoz, akik bátor militánskodásukkal hozzájárulnak egy olyan béke létrehozásához, mely méltó az állandóságra. Igen érdekes tény, hogy míg az Egyesült-Államok hivatalosan vonakodik résztvenni Európa nyugalmanak és békéjének helyreállításában, (nem kíván belépni a Népszövetségbe. A ford.) addig amerikai polgárok irányítják, mint szakértők, azokat a jóvátételi és megbékélési tárgyalásokat, melyek hivatva vannak ezt a nyugalmat és békét létrehozni. (Bizonyára a Dawes-plan-re céloz a szerző. A ford.) Ilyenek a békességre igyekezők, kiknek munkája áldott. »És lesz az igazság műve békesség, és az igazság gyümölcse nyugalom és biztonság mindörökké.« (Ézs. XXXII. 17.) Tehát nem a béke az első, melynek következménye lesz egy igazságos világ, hanem az igazság az első, s ennek lesz következménye a béke, a nyugalom és a biztonság. Amíg a családi élet meg nem tisztul az önzés és az egymásba ütköző érdekek légkörétől; amíg az ipari élet nem válik testvériessé és a politikai élet tisztává — addig egy nemzet sem remélheti, hogy a háború árnya elkerüli határait s békességre igyekező polgárai Isten fiainak emelkedett életét élhetik. A *lélek egyháznak* ez a feladata. Ezt a feladatot csak úgy oldhatja meg sikeresen, ha egyszerre minden fronton támad. Aminthogy a világháború is azért húzódtott négy éven át, mert az egyesült hatalmak (az entente) nem voltak közös vezetés alatt s felváltva támadtak a különböző harctereken. Tehát a békességre igyekezők egyesítsék erejüket, s a családban, a politikában, az ipari életben, a társadalmi, sőt — igen — az egyházi életben is indítsanak egységes támadást Isten országa ellenségei ellen. Így nyerhetik el majd Isten fiainak nyugodt és boldog sorsát.

V. FEJEZET.

A lélek egyháza, mint „ecclesia triumphans“.

Ha a militáns *lélek egyháza* ilyen merész vállalkozásba kezd a modern világ bűnei ellen, vajjon mi lesz e lelki hadjárat eredménye? Visszamaradjon-e a keresztény egyház a modern élet iramában s mint letűnt korok festői emlékműve vonzza csak a jövő század gyermekeit? Imáinak helyei múzeumokká legyenek-e, hol primitív hiedelmek ősrégi műtárgyait nézegetik és bámulják minden idők műkedvelői és érzelgős lelkei? Vagy pedig a keresztény egyházban van még erő a harcra, van ügy, melyért síkra mer szállani s van csata, melyet meg tud nyerni? Hogyan lesz a militáns egyházból triumphans egyház? Mik a győzelem jelei a *lélek egyháza* harcos vállalkozásában?

Újra a tekintély egyházához kell fordulnunk feleletért s meg kell kérdeznünk, mit remélt az elérni a maga harcos vállalkozásaival. Ez a kifejezés: »ecclesia triumphans«, a theologiai meghatározásokban egy másik világban bekövetkező győzelemre vonatkozik. Idelent mindig lesz harc, sőt, néha a militáns egyház le is veretik. Míg csak minden szentek össze nem gyűlnek a Trón körül, fehér lepleikben, melyeket a Bárány vérében mostak fehérré, — addig a Sátán le nem veretik. De akkor igen. Akkor a Sátán, a nagy sárkány, mely időtlen-idők óta kísérti és csalja a világot, kivettetik minden angyalival, s a felszabadultak tömege, melyet senki sem tud megszámlálni, s mely minden fajt, nyelvet és nemzetet magában foglal, győzedelmi ünnepet ül. Ilyen az a kép, melyet a keresztény képzelet festegetni szokott arról a győzelemről, melyben vége szakad e világ háborúságainak s Isten népe megérdemelt pihenéshez jut.

Ám a boldog jövő eme képe korántsem az egyetlen reménység, mely a tekintély egyházának militánskodó vállalkozásait táplálja. Nem kevesebb reménységgel néz az egy ezen a